

Жанна ЯНКОВСЬКА

СОЛЯРНА СИМВОЛІКА В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРНІЙ ТРАДИЦІЇ: СИМВОЛ ВІНКА

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 26.

Янковська Ж. Солярна символіка в українській культурній традиції: символ вінка; 14 стор.; кількість бібліографічних джерел –11; мова українська.

Анотація. Проблеми символіки в українській культурній традиції є надзвичайно цікавими і такими, що потребують наукового осмислення. Саме в цьому семантичному полі написана й ця розвідка, адже солярна символіка є однією з найбільш давніх і до неї рефлексують багато культурних реалій, обрядів, навіть речей побуту. Одним із яскравих виявів солярної символіки є вінок.

Ключові слова: солярна символіка, вінок, різновиди вінків, календарна обрядовість, родинна обрядовість.

Духовне збідніння етносу, яке зараз констатують науковці, а відтак і криза суспільства є наслідком в тому числі й перерваної системи передачі міжпоколінневої культурної інформації, що і визначає в останні два десятиліття напрям багатьох фольклористичних, етнографічних та загалом народознавчих досліджень, диктує підвищений інтерес до вивчення народних вірувань, традицій, символіки. Очевидно, саме таким чином відбувається заповнення прогалини, яка виникла за роки радянської влади.

Солярна символіка у слов'ян є надзвичайно давньою і, попри все, стійкою. Вона має коріння у древньому культі небесних світил і по ній маємо чіткі рефлексії, та й прямі згадки загалом, в українському фольклорі, родинній і особливо календарній обрядовості. Символіку сонця уособлюють в собі коло як таке в усіх його виявах, багато ритуалізованих дій (весняні хороводи, обсіпання молодих тощо), предметів, речей, елементів одягу, які завжди вважалися оберегами від злих сил, поганих очей і т.п.. Це і кругова вишивка сорочки на грудях та рукавах, обручка, пояс, вінок. Цей перелік можна було б продовжувати. Не випадково, мабуть, і хліб та посуд (особливо миски, з яких людина безпосередньо споживає їжу) традиційно мають саме круглу форму. З огляду на все це можна стверджувати, що ця проблема є багатоаспектною. У різних дослідженнях (аналітичних чи описових, скажімо, календарної або родинної обрядовості, замовлянь і т.д., власне, у їх семантичному полі маємо згадки і про солярну символіку, проте вони фрагментарні, принагідні, несистематизовані. Серед дослідників, які так чи інакше торкалися цієї проблеми, – К.Сосенко, С.Килимник, В.Скуратівський, О.Воропай, В.Борисенко, В.Давидюк та багато інших вчених.

Оскільки, як зазначалося, проблема є дуже широкою, то у цій розвідці сконцентруємо нашу увагу лише на символіці вінка.

У «Словнику символів культури України» подане таке визначення цього головного убору: «Вінок – символ слави, перемоги, святості, щастя, успіху; скорботи, смерті; могутності, миру; Сонця; влади, цнотливості, молодості, дівочтва» [11, с.42].

Отже, вінок, на відміну від інших головних уборів, чітко регламентований соціально, виконує лише символічно-оберегову та естетичну функції, символізує сонце (насамперед своєю колоподібною формою) і відрізняється тим, що, власне, і не мав утилітарного призначення.

На сьогодні важко сказати, скільки років вінку. Але, як кажуть в народі, відомий він у нас ще з незапам'ятних часів. Найдавніші зображення жінки-богині вказують на головний убір з квітів чи гілля. Як згадують дослідники, Мокоша на вишивках зображена з цілим кущем на голові, що свідчить про ритуальне використання вінка. Чи не звідси й застосування вінка у такому календарному обряді, як «Водіння Куста» (як варіанти – «Тополі», «Русалки»)?

Вінки виплітали із свіжих квітів, листя, трави, хвої або із колосків, соломи, паперових чи полотняних квітів, прикрашали його стрічками (залежно від сезону). На Україні різні види вінків виконували різні функції. Ще з давніх греко-римських часів прийнято лавровим вінком вінчати переможців. Терновий вінок є символом страждання. Весільний вінок одягають лише раз у житті, він виконує соціально-диференціюючу роль. Є вінки, якими ворожили на долю (весняні, купальські). Обжинковий – символізував завершення жнив, ним прикрашали голову найкращій жниці. Недарма у нас є прислів'я: «Вінець – справі кінець». У давнину дівчата носили вінок із живих квітів від весни до осені, а в холодну пору заміняли його барвистою стрічкою.

За способом виготовлення Т.Ніколаєва в ілюстрованому етнографічному довіднику «Українська минувшина» виділяє три типи вінків: вінки-шнури, площинні вінки та звиті вінки[8,с.124]. Вчені згадують, що так звані «кокошники» - вінці-діадеми, що нині більше зустрічаються у росіян – також прикраса давніх русинок-українок, яка, як і билини та інші культурні цінності княжої України-Руси перекочувала на північ. В записках іноземців про Україну, які видав В.Січинський, згадується, що були вінці й у вигляді митри. Такі вінці та сережки до них виготовлялися у Києві ще в XII столітті. Пізніше, у козацькі часи, в Україні теж були прикраси на зра-

зок вінців-діадем. Про це ми знаходимо у писаних згадках чужинців, що відвідували тодішню Україну. Наприклад, у середині XII століття Павло Алепський, побувавши в Україні, писав: «Дочки київських вельмож носять на головах кружальце, щось наче перстень з гарного оксамиту, гаптоване золотом, прикрашене перлами та самоцвітами, щось немов корона, вартості більше 200 золотих. Дочки бідних роблять собі вінки з різних менших квіток...» [Цит. за вид.: 9, с.27].

О.Воропай зазначає, що на Гуцульщині, крім вінків, ще й досі збереглося «чільце» або «рясна» - підвішені до дротика вузькі металеві платівки, що мають вигляд маленьких пелюсток квітів. Чільце носять над чолом. Вбирали його «молода» на весіллі або всі дівчата під час урочистих свят [3, с.421].

Очевидно, гуцульське чільце – це залишок староукраїнської прикраси, що була запозичена від Візантії в період княжої доби. Це була діадема з березової кори, обшита дорогою тканиною, а зверху покрита золотом або срібною платівкою. Під платівкою внизу підвішувались декоративні бляшки або намистини. Схожу прикрасу було знайдено археологом Хвойком. Про це також згадує у своєму дослідженні О.Воропай [3, с.425]. Подібний опис чільця знаходимо й у трактуванні Т.Ніколаєвої [8, с.124].

У бойків та гуцулів до оздобу голови дівчина вживає ще й уплітки. О.Воропай пояснює, що «уплітка – сплетені, ніби коси, гарусні нитки червоної барви. Вони приплітаються до кіс і в кінці об'єднуються в одну велику китицю, що звисає мало не до землі. Гуцулки оздоблюють свої уплітки мідними бляшками або декоративними гудзиками. Найчастіше уплітки обвивають навколо голови по кільках разів, утворюючи з них своєрідний вінець» [3, с.494].

Як уже було згадано, магічне використання вінків пов'язане з їхньою формою замкнутого кільця, чим вінок також близький до калача (особливу подібну форму із серединним отвором мали такі ритуальні хліби, як калета і дивень), перунового топірця (грової стріли), обручки. У значеннєвому полі вінка лежить семантика освячення. З такою метою в деяких регіонах через вінок переливали воду; у певні дні, особливо на Купала, коли активізувалися злі сили, доїли корів у дійницю, прикрашену вінком, або цідили молоко через вінок; через вінок дивляться, цілуються, умиваються, дарують різні предмети. При цьому все очищується, освячується.

За згадками у літературі та розповідями старожилів, вперше дівчинці вінок одягали, в залежності від місцевості, після чотирьох-шести років і робили це, як правило, урочисто. Вплітаючи його з різнотрав'я та квітів, робила це мама чи старша сестра з найкращими думками та побажаннями. Таким чином, очевидно, констатувалося ініціативно-статеве усвідомлення чи визнання дитини як дівчинки.

Адже до цього віку хлопчики та дівчатка за одягом не диференціювалися – як правило, їм одягали довгі полотняні сорочки. Починаючи із зазначеного віку, хлопчикам шили штани, а дівчаткам справляли спідничку, а то й плахту та одягали вінок. Іноді вона одержувала все це у спадок від старшої сестри. Чи не такий ненав'язливий, але для дівчинки урочистий момент зафіксував на картині «Одягають вінок» відомий український художник Микола Пимоненко?

Досить цікаву, пізнавальну, але дещо публіцистично-художнього плану статтю «Уміти віночок вити – уміти життя любити» написав Олександр Горенко із м.Хмельницького, опублікувавши її у газеті «Порадниця» за 27 квітня 2000 року [4, с.8]. Він акцентує увагу саме на вікових вінках, на кількості квітів у них та їх символіці, проте зовсім не згадує місцевості, де побутовали такі звичаї, та джерел.

Про солярну символіку вінків зазначав у своїй праці «Українська міфологія» і В.Войтович: «Дівчина у вінку асоціювалася з сонцем, яке сходить (це, до речі, народнописенна традиція – Ж.Я.). Купальські та обжинкові вінки також були символами сонця, що пов'язано з ідеєю плодючості і добра. Символіка ритуальних вінків надзвичайно різноманітна, оскільки залежить від часу використання, обряду, матеріалу, з якого виготовляється вінок, його призначення. Магічна роль вінка дуже потужна, оскільки і самі вінкоплетини супроводжуються словесною магією (піснями, молитвами), і особливі властивості рослин, що вплітаються у вінок, дають свою силу, і час проведення обрядів з вінками переважно відповідає космічним ритмам Всесвіту, коли боги посилають на землю свою божественну енергію» [2, с.77]. Навіть стрічки до вінка в'язалися по порядку за кольором. Це також мало свою символіку, тому недбалість у такій справі не допускалася, адже стрічки вважалися оберегами волосся, коси (а отже, й дівочості) від злого ока, вони відмірювалися по довжині дівочої коси і відрізалися трохи нижче, щоб її сховати. А коли дівчина була сиротою, то в косу іноді впліталася голуба стрічка, це зумовлювало відповідне ставлення оточуючих до неї.

В.Войтовичем описано ще один цікавий та маловідомий обряд наших предків, пов'язаний з вінком: «Вінок для наших пращурів був відомий ще до християнських часів. Проте тоді цей ритуал мав дещо інше значення. Якщо траплялося так, що кілька дівчат в рідному селищі не знаходили коханих, то в певний день вони йшли до річки і пускали на воду невеличкий пліт, прикрашений віночком квітів. Посередині плотика ставили невеличкий глечик з вином чи морсом, поруч клали фрукти, сплетену з лляного волокна річ. Все це мало бути виготовлене і вирощене власноруч. Наостанок ставили на пліт маленьку лампадку, її запалювали жердиною з вогнища, навколо якого

співали пісень про коханого. Жердиною підштовхували плотики, щоб течія несла їх в далечінь. Вони вірили, що знайдуть свою долю в інших краях, а вінок їм в цьому допоможе» [3, с.76]. На жаль, дослідник не акцентує на регіональності та джерелі цього обряду.

Вінкоплетини як ритуалізована дія зустрічаються у багатьох календарних та родинних обрядах. Це виключно дівоча, рідше – жіноча справа. Якщо простежити за народним календарем, то весняні вінкоплетини починалися з обрядами, приуроченими зустрічі весни. Тому в регіонально багатоваріативній веснянці «Ой весно, весно, днем красна, Що ж ти, весно, принесла?» в загальному перерахунку згадується, що «дівчатам по віночку» [10, с.25]. Мабуть, чи не єдина згадка про одягання вінка на парубка проходить у літературі, коли йдеться про бога Ярила (його уособлював молодий хлопець), який на білому коні у вінку об'їжджає поля, сприяючи їх родючості, та вулицями водить за собою гурт дівчат.

Вінками (як оберегами) на Поліссі та Західній Україні прикрашали корів при першому телінні, телят, а особливо у день Ярила (св.Юрія – 6 травня), виганяючи вперше весною на пасовисько. Магічною силою наділявся вінок, сплетений весною вагітною жінкою – він дає плодючість полям і худобі; вінок, сплетений дівчиною дає чистоту посіву. Є згадки про те, що вінки, сплетені з перших квітів, приносили у жертву воді, пускаючи на річки.

До «вінкових» обрядів цього циклу можна віднести також «завивання берези» («кумування») та весняні ворожіння на вінках, коли у яму, обвішану вінками ставили дівчину із зав'язаними очима. Після виконання хороводних пісень когось із дівчат змінилим голосом просила подати їй вінок. Свіжий символізував квітуче й щасливе кохання та майбутній шлюб, зів'ялий – розлуку з милим, а сухий – безшлюбність. А обряд «завивання берези» О.Воропай описує так: «З самого ранку дівчата готують їжу, зібравшись на одному чисто виметеному подвір'ї. Посеред двору стоїть зрубана молода деревина, а під нею горщик з водою. Дівчата ходять по дворі або сидять на призьбі... Кілька хлопців тримають у руках заготовлену їжу, а інші – відра з питвом на палицях. Одна з дівчат приходить до дерева й перекидає горщик з водою, а потім бере дерево в руки й заспівує пісню... З її голосом з'єднуються голоси інших. Ворота відчиняються і весь гурт, оточивши дівчину з деревом, рухається по вулиці в напрямку до лісу. В лісі розстеляють обрус, ставлять їжу і питво, сідають навколо і починають їсти і пити. По закінченні дівчата вибирають одну з березок для завивання вінків. Розділившись по двоє, кожна пара з гілля берези в'є собі один вінок, не відриваючи гілок від дерева. Як вінок вже готовий, кожна пара кумується: одна одній через вінок дає жовту крашанку, потім цілуються через вінок» [3,

с.388]. Після завивання вінків дівчата повертаються в село. В неділю, в день Трійці, дівчата йдуть до тієї самої берези, щоб розвивати вінки. Кожна пара розглядає свій вінок: чи ще свіжий, чи вже зав'яв? По цьому судять про своє щастя чи нещастя. При цьому промовляють:

Пусту мене, мати,
У гай погуляти,
До білої березоньки,
Про щастя спитати» [3, с.388-389].

Особливою поетичністю відзначалися русальні вінкоплетини, що виконувалися на Зелені свята, у так званий «русальний» тиждень, і святкували його лише дівчата. Такий обряд «водіння Тополю» зафіксував на Полтавщині В.Скуратівський і описує у своїй праці «Місяцелік»: «Гурт дівчат вибирав з-поміж себе «Тополю» - найудатливішу красуню. Вона мала ходити з піднятими над головою руками. Для зручності їх прив'язували до двох палиць і прикрашали стрічками, намистом та хустинами. Обличчя, щоб не впізнали «Тополю», обвішували віночками, а стан – різноколірними плахтами.

Під супровід пісень гурт обходив односельців. Господарі, до яких заходила віншувати «Тополю», щедро віддячували дівчат. Після цього ватага йшла в поле, щоб розібрати «Тополю» [10, с.66-67]. Подібними обрядодіями на різних територіях супроводжували «проводи русалок», а обходи дворів символічними представниками «того» світу та їх обдаровування були ідентичні різдвяно-новорічним, з тією лише відмінністю, що дівчатам-«русалкам» дарували намисто, стрічки і т.п.. А, як відомо, вінок – це неодмінний головний убір русалки, за допомогою якого в міфологічній традиції закріплювалася приналежність її до дівочого стану. Як зазначає далі В.Скуратівський, «полтавський варіант «водити Тополю», як і чернігівський – «водити Вербу», досить близький до поліського «водити Куста» [10, с.67]. Після завершення обряду «Проводів русалок» дівчата, згідно з приписами аграрної магії, іноді кидали віночки на город (щоб родило) і на поля, як оберіг від відьом та зглумлення русалками хлібних нив. При цьому співають русальних пісень:

Ой проведу я русалоньку до броду,
А сама вернуса додому.
Ідіть, русалоньки, ідіте,
Та нашого житечка не ломіте,
Бо наше житечко в колосочку,
А наші дівочки у віночку [3, с.388].

У цьому тексті простежується ще й символіка вінка як оберегу від русалок.

Наступні календарні вінкоплетини – на Купала. Найбільш вагома функція купальських вінків – передбачання дівочої долі. За самим виглядом вінка, сплетеного в певний час, уже передбачали майбутнє. Як зазначав О.Воропай, вінок «довго залишається свіжим – на добре, зів'яв – недобрый знак, розвився чи розірвався – чекай

біди. Кинувши на воду вінок, дівчина дивилася, у який бік він пливе, або, кинувши два вінки (за себе і за парубка), спостерігала, чи зійдуться віночки до купи та ін.. Вінки підкладали під подушку, щоб побачити віщий сон. Дівчата й жінки в купальську ніч закидають вінки на дерева – якщо вінок одразу зачепився за гілку чи кілок, буде мати чоловіка» [3, с.422].

Цікавий купальський обряд, пов'язаний з вінком, описує Р.Кобальчинська: «У слов'ян побутовували звичай на свято Купайла проходить через великий вінок у зріст людини для оздоровлення всіх учасників обряду. Після обрядів вінки використовуються для лікування (заварюють для пиття, миття голови, купання), або ж їх спалюють для обкурення людей, тварин чи приміщень; кидають на город для родючості або, як захист від паразитів; закидають на дахи будівель як обереги. Іноді ритуально спалюють використані вінки, або пускають на воду. Не можна вінок викидати на смітник – це вважається наругою над святощами» [6, с.45]. Ворожіння на вінках у купальську ніч дуже різнилося регіонально. Іноді дівчата пускали на воду сплетені вінки із запаленими свічками і співали. Якщо вінок плив рівно і свічка не гасла, то це був знак, що дівка скоро піде заміж, якщо крутився на місці – ще дівуватиме. Коли вінок запливав далеко і там приставав до берега, в той бік дівчині й заміж іти. За словами Р.Кобальчинської, «на Полтавщині побутовували ще й такий звичай. Пущений на воду вінок переймав хлопець – наречений дівчини. Кожен парубок знав свій вінок, бо дівчата плели їх так, аби можна було розпізнати: вплітали велику квітку – червону чи білу, або перевивали барвистими стрічками... Подекуди за звичаєм хлопець має спіймати у воді вінок своєї дівчини. Цьому також надавалося великого символічного значення; це немовби закріплювало дівоче ворожіння згодою і успіхом хлопця» [Там само, с.115]. Є й дещо пізніша традиція, про яку зазначає В.Борисенко, «коли роль Купало виконує вродлива дівчина у вінку, що роздає вінки іншим дівчатам, які танцюють навколо неї та ворожать. Потім дівчата втікають від Купало над воду – «заворожували собі красу» [1, с.58].

Осінні вінкоплетини у календарному році представлені обжинковими ритуалізованими діями. І немаловажну роль тут (як символ) відіграв вінок. В одній із найбільш поширених обжинкових піснях співають:

Котився віночок по полю,
Просився у господаря в стодолу
«Пускай, господарю, в стодолу,
Вже я набувся на полю,
Буйного вітру начувся,
Ранньої роси напився.
Я не довго полежу,
Зараз на поле побіжу» [5, с.96].

Останні слова пісні «зараз на поле побіжу» означають озимий посів хліба, повернення зерна на поле.

На Поділлі, крім вінка, ще плететься «квітка» - це п'ять чи шість окремих невеличких снопиків або пучків, сплетені разом в одну цілість так, що зовні це все справді нагадує велику квітку.

«Квітка» - кінець – «вінець» відповідає завершенню будь якої справи, а отже, вінок тут символізує завершення жнив. Обряд вінкоплетин – необхідне логічне завершення жниварського тижня: «Кінець, нивочці, кінець. Будемо плести вінець». Коли «квітка» і вінок вже готові, дівчата й молодіці вибирають з-поміж себе, звичайно, найкращу дівчину жницю; кладуть їй на голову вінок, дають «квітку» в руку і пускають її вперед, а вже за нею на певній відстані йдуть, співаючи обжинкових пісень, жінці.

О.Воропай вказує, що «на Чернігівщині по закінченні жнив жінці обходять ниву, збирають не зрізані серпом колоски і в'ють вінок, що звичайно переплітається польовими квітами: синіми волошками, червоними маками, білим ромен-зіллям. Сплетений вінок кладуть на голову найкращій із дівчат і всі гуртом йдуть на господарський двір, співаючи пісень. Попереду йде хлопчик і несе уквітчаний сніп жита чи пшениці. Підходячи до господарських воріт, жінці співають:

«Одімни, пане, нові ворота,
Несем віночок з щирого золота;
Ой, вийди, пане, хоч на ганочок,
Ой, викуп, викуп золотий віночок...» [3, с.440].

Господар виходить на ганок і зустрічає жінців із хлібом-сіллю, а потім запрошує до хати й частує обідом з горілкою. Вінок і сніп даються господареві в руки зі словами: «Дай, Боже, щоб і на той рік уродився хліб».

Натомість В.Войтович вказує, що ці слова промовляла дівчина у вінку. «У відповідь господар давав їй гроші, з побажаннями скоріше одружитися, а на ту дівчину, що подавала вінок виливали відро води» [2, с.76]. За свідченням О.Воропая, «цей сніп і вінок зберігається в хаті на покуті під образами, а в день Спаса їх несуть до церкви й святять разом із хлібом, що спечений з борошна нового врожаю» [3, с.439].

Як у календарних обрядах вінок символізує річне коло сонця та хліборобський календарний цикл, так і в основних родинних обрядах також використовується вінок, оскільки, подібно як рослини, людина народжується, «цвіте» (період юності), «в'яне» і помирає.

Під час народження первістка, наприклад, на Харківщині породіллі чоловік одягав на голову вінок із пшеничного або житнього колосся, подібно як в обжинкових обрядах одягали його найкращій жниці. Вінок тут означав продовження роду, завершення пологів. Таким чином вшановувалася жінка за материнство. Під час хрестин є обряд «квітки», що рефлексує також до символіки вінка,

завершення справи («квітка»-«вінець»-«кінець»). Букетики із квітів, різнотрав'я, барвінку, калини в'язала раніше баба-повитуха (бранка, пупорізка), а зараз – рідна баба. Вони продаються гостям. Ця квітка, як і вінок, оберігала від злих сил і оселю, і худобу, тому її закладали на сволок у хаті або підвішували у хліві біля корови, «щоб відьма не доїла».

У весільних обрядах вінок присутній постійно як символ дівочтва і як оберіг. Але основні весільні вінкоплетини припадали на дівич-вечір, де в'язали квітку нареченому та плели вінок нареченій. Шлюбний вінок міг бути як із живих квітів, так і з штучних (паперових, із тканини).

Надзвичайно цікаві обряди, пов'язані із вінкоплетинами під час дівич-вечора на Поліссі описала Олександра Кондратович у праці «Українські звичаї: Народини. Коса ж моя...» в розділі «Ой вінку, вінку з рути й барвінку». Вона зазначає, що «для виготовлення вінка та гільця попередньо нарізали барвінок у квітнику княгині або в родичів. Найчастіше таку місію виконувала сестра, хтось із дружок або щаслива в шлюбі родичка. Здебільшого тим опікувалась старша дружка...» [7, с.130]. Стосовно символіки барвінку: дослідниця пояснює, що він є символом вічного життя. Можна лише додати, що й – вічної пам'яті. У розвідці приведено дуже показові приклади із фольклорних записів Гарафіни Маковій («Очі згори») про різноманітні випадки та способи використання барвінку. Зокрема зазначено, що «на Буковині він сприймається як символ майбутнього пошлюблення і як чар-зілля, символ дівочої чистоти, і як оберіг. Наприклад, виряджаючи доню на перші гулі, мати клала їй за пазуху гілочку барвінку з найдавнішої родової могили й висловлювала побажання: як ніхто вже не зможе заподіяти ніякого зла покійникові, так нехай ніхто й ніщо не стане на заваді й весільному вінкові на голові її кровиночки.

Барвінок на вінкоплетини тут заготовляє сама молода, вирушаючи в суботу до схід сонця на цвинтар. При цьому також з тією ж обереговою метою йде до найдавнішої родової могили та просить захисту й покровительства у предків (долучення символу вінка до культу предків – Ж.Я.). Під час повернення з кладовища пильно стежить за навколишнім світом, бо в цей час зустрічні чи інші дії, речі набувають знакового характеру (як віща інформація від предків – Ж.Я.). Зокрема, примічала, хто стрінеться їй першим: чоловік – слід чекати первістка-хлопчика, хтось жіночої статі – тоді першою звеселить молоду пару дівчинка. Оминались також місця, які мали в народі славу непевних або нещасливих.

Барвінковий вінок, затиканий калиною і принесений після весілля молодим та вивішений на ворота батьків судженої, свідчив, що молода

«вберегла свою чаш»(честь)» [Там само, с.131]. (Даруйте за поширені цитати, але в даному випадку вони дуже знакові щодо зазначеної теми й охоплюють регіональні обряди. Слідом за І.Денисюком О.Кондратович стверджує, що «у міфологічному уявленні поліщуки жених – пришелець з неба, з космосу» [Там само, с.137]. Можна додати, що він уявлявся представником світу «того», іншого, чужого (роду насамперед). Тут дуже чітко простежується опозиція «свій – чужий», яка стоїть паралельно опозиції «той – цей» світ, а відповідно – «живий – мертвий». Чи не тому збирали барвінок на кладовищах, дякуючи предкам за чоловіка та прохаючи у них доброї долі, адже наречений був також представником світу іншого (і роду також), який був дівчині так само чужий, як і світ «той». Тому дослідниця робить цікаве припущення, що «ймовірно, в давнину, ще в материнському роді, барвінковий вінок, покладений на голівку нареченої, і завершував обряд пошлюблення, що мало назву *вінчання* (від слова вінець, вінок – Ж.Я.), а церковний, за традицією, перебрав його давню назву» [Там само, с.138].

О.Воропай згадує також про існування у давнину вінків із паперових квітів, які плели черниці православних монастирів і продавали на київських базарах. То, на його думку, були вироби справжніх митців. «Київські вінки» - так вони називались серед дівчат із близьких і далеких околиць Києва – купувалися тільки перед шлюбом, як шлюбні вінки» [3, с.489].

Крім вінків з живих квітів, в Україні дівчата плели собі вінки з пташиного пір'я. Найкращим для вінка вважалося пав'яче пір'я. У нас його часто замінювали дрібним фарбованим (найчастіше у зелений колір) курячим або пір'ям селестя (качура), що теж символічно. «Гуска» - «Качка» - «пір'я» - «пух» - цей семантичний ряд є символом родинності, добробуту, достатку.

У селах на Львівщині ще залишився звичай у дівич-вечір перед весіллям виплітати два вінки: один плели дівчата-дружки подрузі, а другий – заміжні жінки. Виплетений жінками вінок одягали нареченій на голову, а дівочий – зверху. Відповідно, і знімався він першим. Жіночий же вінок, бачиться, трансформувалася у кибалку (ще зараз старші жінки укладають за її допомогою волосся), тобто символізує перехід дівчини у статус заміжньої жінки. В «Українській минувшині» подано таке пояснення цього головного убору: «Кибалка (гибалка, хомевка, хомля, обруг, кичка) – луб'яне кільце для зачіски. Розділивши волосся на дві половини і скрутивши кожну з них у жгут, жінка намотувала її на кибалку. Такі підкладки виготовляли з конопляного шнурка, скрученого полотна, дерева, лика, соломи. Кибалку накладали на голову, а опісля закручували на ній волосся. Поверх кибалки накладали очіпок, який пов'язували наміткою або хусткою» [8, с.125]. Адже заміжній жінці не дозволялося уже заплітати

косу і «світити волоссям». Тому навіть вдома, скинувши хустину, вона залишалася в очіпку, який завдяки кибалці щільно прилягав до голови. Виходило так, ніби вінок-кибалку після заміжжя жінка ховала під волосся, а дівчата свої вінки носили якраз поверх нього. Очіпок Т.Ніколаєва описує так: «Очіпок (очіпок, чеpecь, чіпець, каптур, че-пак, керпа) – обов'язковий головний убір заміжніх жінок. Твердий очіпок – на зразок шапки – шився з парчі та шовку, бу на підкладці, часом утеплений і виразно прикрашався вишивкою. М'який очіпок (чушку) одягали під платове вбрання або під твердий очіпок.

Варто зазначити, що очіпок, який одягала молода на весіллі, виконував певну магічну функцію та був символом щастя та плодючості в сім'ї» [8, с.125].

Думається, що і поховальні вінки є також символом завершення (кінця) певного повного біологічного циклу – життя. Чому коло? За уявленнями давніх слов'ян, душа померлого підніма-

лася до вирію-раю, звідки поверталася, вселяючись у тіло новонародженого нащадка, замикаючи таким чином коло (життєвий цикл). Чи не тому традиційно в українців новонароджених називали іменами дідів-прадідів?

Звичайно, кожен із випадків використання вінка в календарній та родинній обрядовості заслуговує глибшого аналізу на рівні варіантів та регіональних особливостей, а також з огляду на велику кількість фольклорних текстів та описів обрядів, які можна використати для аналізу. Проте уже із наведеного бачимо, що вінок є полісемантичним солярним символом, який широко використовувався в побуті, календарних, родинних обрядах та фольклорі.

Вінок як символічний головний убір насамперед виступає своєрідним культурним атрибутом, відтворюючи у своїх комплексах, кольоровій гамі, манері носіння і етнорегіональну приналежність, і соціальний стан, і вік, і шлюбно-родинне становище.

Література

1. Борисенко В. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців: Навчальний посібник. – К., 2000. – 191 с.
2. Войтович В. Українська міфологія. – К., 2005. – 664 с.
3. Воробай О. Звичай нашого народу. Етнографічний нарис. – К., 1993. – 589 с.
4. Горенко О. Уміти віночок вити – уміти життя любити // Газ. «Порадниця». – 27 квітня 2000 р. – С.8.
5. Закувала зозуленька. Антологія української народної творчості / За ред. І.П.Березовського. – К., 1989. – 585с.
6. Кобальчинська Р. Золоті ключі. – К., 1993. – 360с.
7. Кондратович О. Українські звичаї: Народина. Коса ж моя... - Луцьк, 2007. – 240 с.
8. Ніколаєва Т. Різновиди традиційного одягу // Українська минувшина: ілюстративний етнографічний довідник. – К., 1993. – С.110-136.
9. Пономарьов А. Етнічність та етнічна культура України. – К., 1996. – 272 с.
10. Скурятівський В. Місяцелік. – К., 1993. – 208 с.
11. Словник символів культури України. – К., 2002. – 260 с.

Янковская Жанна

Солярная символика в украинской культурной традиции: символ венка.

Аннотация. Проблемы символики в украинской культурной традиции чрезвычайно интересны и нуждаются в современном научном переосмыслении. Именно в таком семантическом поле написано это исследование, поскольку солярная символика -- одна из наиболее древних и к ней имеют отношение много культурных реалий, обрядов, даже вещей быта. Один из ярких воплощений солярной символики – это венок. Об этом идет речь в статье.

Ключевые слова: солярная символика, венок, разновидности венков, календарная обрядовость, семейные обряды.

Yankovska Zhanna

The solar symbols in Ukrainian cultural tradition: symbol of chaplet

Summary. The problem of symbolism in Ukrainian cultural tradition is very interesting and it needs actual scientific investigation. In this semantic sphere the present article was written. The solar symbols are ones of most old and many cultural events, rituals, and usual things refer to them. These questions are presented in article.

Key words: solar symbols, chaplet, kinds of chaplet, calendar rituals, family rituals.

Янковська Жанна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри культурології та філософії Національного університету «Острозька академія» (НаУОА).